

СЕЙДХАЛІЛОВА С. Д.,
студентка магістратури
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КАРПЕНКО Р. В.,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 336.76

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЬ РИЗИКІВ БАНКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається доцільність управління банківським ризиком із метою його попередження, наводяться відповідні приклади інструментів та моделей за кращими зразками міжнародної практики. Запропоновано використання не лише кількісних, а й якісних моделей управління в розрізі категорій (груп) банківських ризиків. Сформовано заходи для імплементації міжнародного досвіду управління банківським ризиком до вітчизняної практики.

Ключові слова: банківський ризик, кредитний ризик, стрес-тестування, групи ризиків, моделі управління ризиками.

В статье рассматривается целесообразность управления банковским риском с целью его предотвращения, приводятся соответствующие примеры инструментов и моделей по лучшим образцам международной практики. Предложено использование не только количественных, но и качественных моделей управления в разрезе категорий (групп) банковских рисков. Сформированы меры по имплементации международного опыта управления банковским риском в отечественную практику.

Ключевые слова: банковский риск, кредитный риск, стресс-тестирование, группы рисков, модели управления рисками.

In the article the expediency of bank risk management for its bias are relevant examples of tools and models for the best examples of international practice. The use of not only quantitative but also qualitative management models in terms of categories (groups) of banking risks. Formed measures for the implementation of international management experience in domestic banks' risk practices

Key words: bank risk, credit risk, stress testing, risk, model risk management.

Вступ. Важливість створення та функціонування дієвої системи управління ризиками у світлі сучасних кризових явищ у фінансовій сфері та ускладнення банківських продуктів не потребує особливого обґрунтування. Адже відсутність ефективної системи управління ризиками може спричинити для банку виникнення значних проблем. У якості основної стратегічної мети лише 24,4% банків України визначають підвищення якості управління ризиками.

У сучасних кризових умовах подальше ігнорування менеджментом банків даного завдання неможливе, тому доцільним є розгляд систем управління та контролю ризиками банків, виявлення факторів, що впливають на їх ефективність із метою нівелювання існуючих загроз та посилення конкурентних переваг. Детальному вивченню проблем управління ризиками банку присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: Т. Васильєвої, А. Гайдаржійської [1], Г. Дімітріаді [2], А. Єпіфанова, Л. Матлаги, Н. Швець тощо. Дослідження наукових праць цих та інших вчених дозволяє акцентувати увагу на неоднозначності деяких аспектів щодо питань управління банківськими ризиками, одним із яких є відсутність єдиного концептуального підходу до формування системи управління ризиками банку.

Постановка завдання. Основною метою даної статті є розробка системи управління ризиками банку та визначення її доцільності.

Результати дослідження. Сутність поняття «управління ризиками банку» поєднує у собі такі категорії, як «управління» та «ризик банку» (або «банківський ризик»). Детальне дослідження наукових напрацювань щодо визначення сутності банківського ризику вказує на те, що більшість учених акцентують увагу на його фінансовому характері, розуміючи під ним: імовірність недоотримання доходів; загрозу втрат; імовірність отримання як збитків, так і прибутку; невизначеність результату діяльності банку. З огляду на таку багатоаспектність сутності категорії «банківський ризик», виділяється й декілька підходів до інтерпретації поняття «управління банківськими ризиками», що трактують його як економічне явище, як систему управління, як галузь наукових знань, як управлінський процес, як орган управління, як мистецтво управління. Враховуючи необхідність формулювання та вирішення принципово нових і пріоритетних для українських банків задач, пов'язаних зі змістовним збільшенням рівня ризиків у їх роботі, доцільним є використання системного підходу в управлінні ризиками. Він поєднує всі важливі основи зазначеної проблеми за рахунок гарантування здійснення його стратегічних завдань щодо розвитку суб'єкта діяльності. Управління банківськими ризиками здійснюється за двома основними напрямками [1]: 1) реалізація превентивних заходів управління ризиком, спрямованих на попереднє виявлення ризику, та організація заходів, спрямованих на усунення причин ризику; 2) реалізація заходів, спрямованих на усунення наслідків реалізованих ризиків. З позиції системного підходу, управління банківськими ризиками представляє собою дію суб'єкта (банку) на об'єкт – процеси у системі. Об'єкт є «чорною скринькою», що на «вході» отримує внутрішньобанківську інформацію. «Чорна скринька» – процеси у системі, які мають безпосередній зв'язок із підсистемами стратегічного управління банком. На «виході» з «чорної скриньки» отримується результат управління ризиками, метою якого є оптимізація втрат та забезпечення ефективної діяльності банку. Крім того, між «входом» та «виходом» існує зворотній зв'язок, який дозволяє апарату управління оцінювати якість усіх компонентів об'єкта. Відповідно до поставленої мети можна виокремити основні завдання управління ризиками: проведення кількісної та якісної оцінки ризиків банку на основі визначених показників; розробка методик оцінки та аналізу ризиків; ідентифікація і моніторинг порушення лімітів; аналіз можливих сценаріїв; загальний опис ризикових позицій банку; надання рекомендацій іншим підрозділам банку щодо тактики роботи з виявленими ризиками [1; 4]. Необхідно зазначити, що, згідно з нормативними документами Національного банку України, управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [5]. Не останню роль відіграє існуюча система внутрішнього контролю банку, яка тісно взаємопов'язана із системою управління ризиками. Враховуючи це, було вирішено проаналізувати ефективність системи внутрішнього контролю банку. В якості статистичного інструменту обрано таксономічний аналіз, який дозволяє зменшити існуючу інформаційну базу щодо функціонування системи внутрішнього контролю в єдину кількісну характеристику, тобто побудувати узагальнюючий інтегральний показник ефективності системи внутрішнього контролю існуючих ризиків банку. Сутність таксономічного показника рівня розвитку полягає в його здатності оцінити середній рівень

значення ознак, що характеризують досліджуване явище, у певний період часу. Детальний опис поетапності побудови таксономічного показника розвитку представлений у праці В. Плюти. Як відомо, значення коефіцієнта таксономії інтерпретується таким чином: чим ближчим є значення коефіцієнту таксономії до 1, тим вище рівень розвитку досліджуваного процесу. Показниками-стимуляторами є ті показники, зростання значень яких відповідає покращенню рівня розвитку об'єкта, дестимуляторами – показники, що негативно впливають на рівень розвитку об'єкта. Згідно із проведеним розподіленням ознак на стимулятори та дестимулятори, було отримано вектор-еталон, яким буде штучний досліджуваний період із ідеальним параметрами. Всі показники, окрім плинності кадрів, втрат робочого часу та коефіцієнту фінансового важеля, є показниками-стимуляторами, тому їх максимальне значення буде точкою еталону.

Управління банківським ризиком – це сукупність інструментарію, що забезпечує механізм упередження збитковості банківської установи в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища. М. Власенко зазначає, що сьогодні слід очікувати подальше скорочення мережі неефективних відділень, діджиталізацію та перехід на онлайн-обслуговування. Банкам у плані сервісу та швидкості прийняття рішень потрібно буде конкурувати не тільки між собою, а й із фінансовими компаніями як у плані мікrokредитування населення, так і інноваційності [1]. Такі дії пов'язані з неефективністю системи упередження банківських ризиків та загальними трендами ІТ-технологій. У 2016 р. зафіксовано історично високий збиток сектору – 159 млрд грн, що зумовлено резервуванням кредитного портфеля Приватбанку. Для решти банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися до 23 млрд грн порівняно з 66 млрд грн у 2015 р. – йдеться в огляді регулятора. Цей збиток насправді відображає не стільки справжній фінансовий результат 2016 р., скільки збиткову діяльність банків за попередні роки. Прибутковими банки були лише на папері, ігноруючи дотримання нормативів та чесне відображення якості кредитного портфеля. Якщо вірити регулятору, то в 2017 р. система нарешті має шанси продемонструвати справжні прибутки [2]. Це ще раз підкреслює неефективну діяльність щодо попередження ризиків у комерційних банках.

У 1997 р. Базельський комітет із питань банківського нагляду розробив Основні принципи ефективного банківського нагляду, які було схвалено міжнародною фінансовою спільнотою на щорічному засіданні МВФ і Світового банку. Під час відпрацювання Основних принципів ефективного банківського нагляду базовими були такі положення: основною метою нагляду є зменшення ризику втрат для вкладників та інших кредиторів, а також підтримка довіри до фінансово-банківської системи; органам нагляду необхідно сприяти організації ринкової дисципліни за рахунок установлення ефективного корпоративного керівництва (через створення необхідної структури та визначення переліку обов'язків для правління банку та його керівництва), збільшенню прозорості ринку для полегшення контролю; для ефективного виконання своїх обов'язків співробітники наглядових органів повинні мати операційну незалежність, засоби й повноваження для отримання інформації як на місці, так і дистанційно, а також повноваження для застосування прийнятих ними рішень; органи нагляду мають повністю розуміти природу банківських операцій і контролювати, наскільки це можливо, ризики, з якими стикаються банки; ефективний банківський нагляд вимагає оцінки рівня ризику окремих банків і відповідного розподілу ресурсів; органи нагляду мають бути впевнені в тому, що ресурси банків (включаючи статутний капітал, кваліфіковане керівництво, ефективну систему внутрішнього контролю та бухгалтерської звітності) достатні для того, щоб брати на себе той чи інший ризик; необхідне тісне співробітництво з органами нагляду країн, особливо під час міжнародних банківських операцій [3, с. 23–24]. О. Бус вважає, що нагляд за діяльністю банків сприятиме зменшенню ризиків, зокрема автор пропонує такі заходи щодо реформування системи ризик-менеджменту: розширення практики використання міжнародних стандартів та вимог щодо організації та прозорості банківського нагляду; поліпшення умов роботи, забезпечення правового захисту працівників банківського нагляду, зокрема підвищення рівня оплати праці з метою запобігання їх переходу до банківських

установ, де вимагається подібна кваліфікація; надання функції банківського нагляду громадським організаціям, асоціаціям, зокрема Асоціації українських банків; підвищити державне фінансування органів банківського нагляду та/або впровадити часткове їх фінансування за рахунок банківських установ; поліпшити технічну інфраструктуру наявних служб банківського нагляду, поліпшити фінансування програмного забезпечення їх діяльності [4, с. 171].

С.С. Гасанов наголошує на необхідності реалізації стрес-тестування як необхідного інструмента, що дасть змогу визначати обсяг докапіталізації банків в умовах ринкової невизначеності. У 2008–2009 рр. було проведено стрес-тестування банківської системи України і вперше було визначено потребу в докапіталізації комерційних банків. Обсяг капіталізації був розрахований на основі стресових подій кредитного ризику, ризику ліквідності та ринкового ризику [5, с. 6]. Г.П. Бортніков, О.О. Любіч зазначають, що стрес-тестування представляє певний порядок оцінювання негативного впливу на фінансовий стан банку вірогідного сценарію несприятливих для середовища бізнесу змін. Визначення таких сценаріїв не означає прогнозування їх реалізації, тобто стрес-тестування приділяє значну увагу не ймовірності настання подій, а характеру їх протікання та можливим наслідкам [6, с. 60].

С. Манжос, досліджуючи систему нагляду та оцінки за банківськими ризиками в Україні, вважає, що стрес-тестування є найефективнішим механізмом для аналізу діяльності фінансово-кредитних установ. Проте на практиці сьогодні існує безліч перешкод для ефективного розвитку системи стрес-тестування в українських банках. По-перше, це відсутність деталізованої методики та алгоритму проведення стрес-тестування в банках. Передбачається, що кожен банк має самостійно розробити власну процедуру проведення стрес-тестування та запровадити свої моделі для аналізу впливу різних факторів на фінансову стійкість із урахуванням індивідуальності банківського портфеля та специфіки своєї діяльності. По-друге, рівень фінансових витрат із впровадження системи стрес-тестування (купівля відповідного програмного забезпечення, навчання персоналу тощо) є занадто високим. По-третє, відсутність досвіду проведення стрес-тестування спричиняє суттєві помилки у висновках, прогнозах і припущеннях. По-четверте, асиметричність інформації спричиняє спотворені висновки і результати стрес-тестів, що надалі може призвести до впровадження обов'язкової форми звітності. Відсутність в Україні закріплених на законодавчому рівні стандартів термінології, підходів та інструментів управління ризиками викликає необхідність адаптації та запозичення вже існуючих стандартів із міжнародної практики [7, с.194]. Міжнародний досвід оцінки і управління банківським ризиком зводиться до опрацювання системи фінансово-кредитного забезпечення та її моделювання. Тут основним об'єктом ризику виступає позикова діяльність, а суб'єктивною стороною ризику є посадові особи банківської установи, що провадять в дію позиковий і депозитний механізми.

У практиці американських банків використовується правило 5C, відповідно до якого оцінка кредитоспроможності позичальників проводиться за такими базовими критеріями: Character – характер; Capacity – фінансові можливості; Capital – капітал; Collateral – забезпечення; Conditions – загальні економічні умови. Характер позичальника визначається його діловою репутацією, ступенем відповідальності, спроможністю та бажанням погашати свої борги, аналізується досвідом позичальника щодо отримання та погашення кредитів у минулому. Характер позичальника найбільш повно розкривається під час попереднього інтерв'ю. Фінансові можливості позичальника визначаються за допомогою аналізу його фінансового стану та прогнозу щодо тенденцій зміни основних фінансових показників. Тут також має бути визначено джерело погашення кредиту, яким можуть бути: 1) поточні грошові надходження (cash in flow); 2) продаж активів позичальника; 3) інші джерела фінансування, в т. ч. й нові кредити та кошти, залучені внаслідок розміщення облігацій. Оскільки основним джерелом погашення кредиту, як правило, є поточні грошові надходження, увага приділяється аналізу спроможності позичальника генерувати сталі грошові потоки. Капітал позичальника передбачає аналіз його розміру, структури, співвідношення з іншими статтями активів і пасивів. Тут також береться до уваги частка власного капіталу позичальника у фінансуванні проекту, на реалізацію якого отримано кредит. Забезпечення кредиту передбачає визначення

конкретної форми забезпечення за кредитом (застава, гарантія тощо), визначення його достатності та якості. Якщо забезпеченням за кредитом є застава, мають бути визначені ринкова та ліквідаційна вартості, а також ступінь ліквідності. Загальні економічні умови передбачають визначення умов, що характеризують ринкову ситуацію та впливають на становище як банку, так і позичальника: стан економічної кон'юнктури, наявність конкуренції, фінансова політика, політична ситуація в країні, політика Центрального банку тощо [8, с. 135].

У практиці більшості європейських банків для оцінки ризику банківського споживчого кредитування застосовуються спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінювальних параметрів кредитоспроможності позичальника. Для них характерна комплексність і порівнянність усієї палітри факторів кредитного ризику. Набув поширення у багатьох банках метод, заснований на бальній оцінці позичальника. Критерії, згідно з якими проводиться оцінка позичальника, чітко індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і періодично переглядаються. Наприклад, англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу за кредитом із використанням методик PARSEL і CAMPARI.

Згідно з методикою PARSEL, P (Person) – інформація про персону потенційного позичальника, його репутація; A (Amount) – обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; S (Security) – оцінка забезпечення; E (Expediency) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту. Методика CAMPARI більш розширена в системі оцінки: C (Character) – репутація позичальника; A (Ability) – оцінка бізнесу позичальника; M (Means) – аналіз необхідності звертання за позичкою; P (Purposes) – ціль кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; I (Insurance) – спосіб страхування кредитного ризику. Також у міжнародній практиці поширена оцінка якості кредитних параметрів позичальника за статистичними моделями. Їх мета – розробити стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, знайти числові критерії для поділу майбутніх клієнтів на підставі наданих ними матеріалів на надійних та ненадійних, тих, хто підпадає під ризик банкрутства, і тих, для кого небезпека банкрутства малоімовірна. Прикладом такої «класифікаційної моделі» може бути «модель Зета» (Zeta model), розроблена групою американських економістів, яка застосовується банками у кредитному аналізі. Модель призначена для оцінки ймовірності банкрутства ділової фірми. Значення ключового параметру «Z» визначається за допомогою рівняння, змінні якого відображають деякі ключові характеристики аналізу фірми: її ліквідність, швидкість обігу капіталу і т. д. Якщо для даної фірми коефіцієнт перевищує підготовлену порогову величину, то фірма зараховується до розряду надійних, якщо ж отриманий коефіцієнт нижче критичної величини, то згідно з моделлю, фінансовий стан такого підприємства підозрілий, і надавати кредит йому не рекомендується. Оцінити стан банківських кредитних ризиків можна за допомогою методів портфельного аналізу Credit Metrics і Credit Risk. За їх допомогою узагальнюється кредитний ризик за всією організацією з урахуванням його зміни, викликані підвищенням, пониженням кредитного рейтингу позичальників, а також розоренням позичальників. На підставі великого обсягу статистичної інформації будуються матриці ймовірності переходів кредитних інструментів із однієї групи ризику, визначені ставки відшкодування у разі неповернення кредиту позичальником за різними інструментами кредитного портфеля, створюється єдиний критерій оцінки кредитного ризику для різних кредитних інструментів, надається можливість для моніторингу і контролю концентрації ризику.

Більшість західних аналітиків схиляються до думки, що сьогодні саме неформальні моделі управління в ризик-менеджменті є рушійною силою для успіху фінансового бізнесу. Формування ринкових позицій фінансової установи залежить від рівня її ділової активності, інноваційності, управлінського досвіду, місця на ринку, а вже потім – від обсягу активів та власного капіталу. Більше того, економічний ефект від реалізації якісного моделювання сприятиме зростанню кількісних показників у загальній стратегії розвитку фінансової установи. Правильні та скоординовані рішення менеджменту дають змогу попередити настання кризових явищ в організації.

Висновки. Отже, ми пропонуємо такі заходи щодо формування ефективної системи упередження банківських ризиків на рівні Національного банку України: переглянути та пристосувати методологічний апарат інструментів та моделей антикризового регулювання в комерційних банках із нахилом у бік «моделей оцінки якісних характеристик»; створити умови єдиного правового поля для доступу до інформації як позичальників щодо діяльності кредиторів, так і навпаки; забезпечити контроль за виконанням моделювання поведінки фінансово-кредитних установ із використанням стрес-тестів; автоматизувати методологію оцінки кредитного ризику за найкращими міжнародними зразками з використанням Credit Metrics, Credit Risk, 5C, Parsel, Campari та методу Z.

Список використаних джерел:

1. Гайдаржийська О.М., Чернікова О.Г. Напрями удосконалення управління кредитним ризиком. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2014. № 38. С. 47–50.
2. Димитриади Г.Г. Ризики управления банком. СПб.: ЛКИ, 2010. 240 с.
3. Павленко О.П. Пріоритети євроінтеграційного розвитку в політиці банківського регулювання. Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». 2016. № 5. С. 23–27.
4. Бус О.Б. Особливості організації банківського нагляду, контролю та регулювання в зарубіжних країнах. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.2. С. 163–172.
5. Гасанов С.С., Любіч О.О., Бортніков Г.П. Державна підтримка капіталізації та реорганізації банків за участю держави в капіталі. Зарубіжний досвід та вітчизняна практика: монографія. К.: ДННУ Акад. фін. управління. 2015. 128 с.
6. Бортніков Г.П., Любіч О.О. Моделі стрес-тестування для оцінки ризиків банків. Математичне моделювання в економіці. 2016. № 1. С. 59–73.
7. Манжос С.Б. Стрес-тестування банків: огляд методологій. Финансы, учет, банки. 2014. Вип. 1. С. 188–195.
8. Слесарева К.С. Управління кредитними ризиками. Управління розвитком. 2013. № 23 (163). С. 133–135.

